

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

ή μεγάλη μορφωτική άγωνία της εποχής μας

ΑΘΗΝΑΙ
1957

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΙΜΗΣ ΕΝΕΚΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΩΝΣΤ. Ι. ΒΟΥΡΒΕΡΗ

ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ

ή μεγάλη μορφωτική άγωνία της εποχής μας

ΑΘΗΝΑΙ
1957

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Πρὸ ἑννέα ἀκριβῶς ἐτῶν¹ εἶχον τὴν τιμὴν ἀπὸ τὸ ἴδιον φιλόξενον βῆμα τοῦ « Παρνασσοῦ », τὸ ὁποῖόν με φιλοξενεῖ καὶ σήμερον, βαθύτατα διὰ τοῦτο εὐγνωμονοῦντα τὴν Διοίκησιν τοῦ Συλλόγου, νὰ ὁμιλήσω ἐνώπιον πυκνοτάτου ἀκροατηρίου, εἰς τόνον, ὅς τὸν εἶπω, κηρυγματικόν, διὰ τὸ ἴδιον θέμα τῆς κλασσικῆς παιδείας.

Πρόθεσίς μου τότε ἦτο νὰ ἐξωτερικεύσω μὲ ἀνάλογα φραστικὰ μέσα τὸν ἐνθουσιασμόν μιᾶς ἐν τῇ γενέσει καὶ τῇ πρώτῃ της ἐξορμήσει κινήσεως, ἣ ὁποία, ἐκπορευθεῖσα ἅμα τῇ λήξει τοῦ πολέμου² ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Θεσσαλονίκης, ὡς ἀνθρωπιστικὴ ἀντίδρασις διὰ τῆς Ἑλληνικῆς μορφωτικῆς Ἰδέας κατὰ τῆς πολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς ἀνθρωποκτονίας καὶ μισανθρωπίας, ἐζήτει καὶ ἐνταῦθα, εἰς τὴν πρωτεύουσάν, ἐπέκτασιν καὶ συνέχειαν.

Σήμερον — πρέπει νὰ ὁμολογήσω εὐθύς ἐξ ἀρχῆς —, ἐνῶ δὲν ἀπέβαλον τίποτε ἀπὸ τὴν παλαιὰν πίστιν μου, ἔχω μικροτέραν διάθεσιν πρὸς ἐνθουσιασμόν καὶ φρονηματισμόν ἐξ αἰτίας τῆς ἐννεαετοῦς ἐνδιαμέσου βιώσεως τοῦ προβλήματος αὐτοῦ μέσα εἰς τὸ ἀνθρώπινον καὶ πνευματικόν του πλαίσιον. Ἄλλως τε αἱ τραχύτητες τῆς πραγματικότητος δὲν λεαίνονται καὶ δὲν δαμάζονται μόνον μὲ τὴν ἀγνότητα τῶν προθέσεων καὶ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς τῶν ἐξορμήσεων. Τὸ δὲ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς ἀνθρωπιστικῆς παιδείας, ὡς ἐν ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀνθρώπινα προβλήματα, πλαισιώνεται σήμερον ἀπὸ μίαν παγκόσμιον

Σ η μ. Διάλεξις γενομένη τῇ 22^α Νοεμβρίου 1956 εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τοῦ « Παρνασσοῦ » ἐν Ἀθήναις. Περίληψις αὐτῆς ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ « Βῆμα » τῆς 23^{ης} Νοεμβρίου 1956.

1. Τῇ 2^α Ἰανουαρίου 1948.

2. Τὸν Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον 1945. Βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, Βόλος, 1946. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, ἐξαντληθὲν πρὸ πολλοῦ, περιέχονται αἱ τέσσαρες πανεπιστημιακαὶ ἀνθρωπιστικαὶ διαλέξεις τῶν μηνῶν Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1945 ἐν Θεσσαλονίκῃ.

ἀτμόσφαιραν ἀμφιβολίας, ἀγωνίας καὶ φόβου, τὴν ὁποίαν ἐκτρέφει ἡ νέα πολεμικὴ ὑστερία τῆς ἐποχῆς μας. Ἐντεῦθεν δὲ δικαιολογεῖται ὄχι μόνον ὁ τίτλος τοῦ θέματος τῆς ἀποψινῆς ὁμιλίας μου, ὅπως διευπλώθη, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐξετάσεώς του.

Οἱ καιροὶ ἐπιβάλλουν, νομίζω, μίαν ρεαλιστικῶς σταθερὰν ἀπολογητικὴν καὶ διαλεκτικὴν στάσιν εἰς τὸ βασικὸν τοῦτο θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς πίστεως καὶ πνευματικῆς ὑποστάσεως ὄλων τῶν θεραπόντων τῆς κλασικῆς ἀρχαιογνώσεως. Ἡ στάσις αὕτη πρέπει κατὰ τὴν γνώμην μου νὰ ὑποκαταστήσῃ ὄχι μόνον τὸν πτερωτὸν ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ τὴν μοιρολατρίαν τῆς ἀκριτοῦ, ἀναπολόγητου καὶ τυφλῆς ἐμμονῆς εἰς τὴν παραδεδομένην πίστιν περὶ τῆς ἀξίας τῶν κλασσικῶν σπουδῶν.

Ἄκριτος καὶ μὴ δυναμένη λόγον δοῦναι ἐμμονὴ εἰς ὅ,τι εὗρήκαμεν καὶ ἔχομεν καὶ συνεχίζομεν εἶναι γέννημα πνευματικῆς ὀκνηρίας ἢ ἀδυναμίας πρὸς ἀδιάλειπτον ἀνανέωσιν, στερέωσιν καὶ καταξίωσιν τῆς πίστεώς μας. Εἴμεθα ὑπὲρ τῆς παραδόσεως, ἀλλὰ ὑπὲρ συνειδητῆς καὶ δημιουργικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία, πρὸς τοῖς ἄλλοις, νὰ ἔχη τὴν δύναμιν νὰ στηρίζῃ ἑαυτὴν καὶ νὰ ἀμύνεται μὲ τὰ ἐλεύθερα μέσα τοῦ Λόγου καὶ νὰ συζητῇ μὲ τοὺς ἀρνητάς της. Ἡμεῖς δὲ τοὺς ἀρνητάς δὲν τοὺς βλέπομεν ὡς ἐχθρούς. Τοὺς θεωροῦμεν ὡς καλῆς πίστεως πνευματικοὺς ἀντιπάλους.

**

Εἰσέρχομαι εἰς τὸ θέμα μου. Καὶ πρῶτον : Τί εἶναι κλασσικὴ παιδεία ;

Μὲ τὸν εἰδικὸν ὄρον « κλασσικὴ παιδεία » ἐκφράζομεν τὴν παιδείαν καὶ τὴν μόρφωσιν¹ τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, πὺ μεταδίδουν καὶ χαρίζουν τὰ κλασσικὰ² ἔργα τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, μέσῳ τῶν εἰς τὰ ἔργα αὐτὰ ἐνσαρκωμένων διαρκοῦς κύρους μορφωτικῶν ἀξιῶν, πνευματικῶν, ἠθικῶν, αἰσθητικῶν.

Ἀναλυτικώτερον, τὸ περιεχόμενον τῆς κλασσικῆς παιδείας συγκροτοῦν τρία πράγματα :

Πρῶτον : ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἡ ὁποία κάμνει προσιτὰ εἰς τὴν γνώσιν καὶ τὴν μόρφωσιν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Ρωμαϊκὰ ἔργα.

1. Περὶ τῆς μορφωτικῆς, ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῶν ἔργων τοῦ Κλασσικοῦ Λόγου βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Μόρφωσις καὶ Ἀνθρωπισμός, 1946. Τοῦ αὐτοῦ, ἄρθρον « Ἑλληνικὸς Ἀνθρωπισμός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξικῷ τοῦ « Ἡλίου », τόμος « Ἑλλάς ». Ὡσαύτως τοῦ αὐτοῦ, Ἡ Κλασσικὴ Φιλολογία ὡς πνευματικὴ ἐπιστήμη, Ἀθῆναι, 1952.

2. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Κλασσικοῦ βλ. τὸ ἄρθρον ἡμῶν « Κλασσικός » ἐν τῷ Ἐγκυκλ. Λεξ. τοῦ « Ἡλίου ».

Δεύτερον : ἡ διδασκαλία τῶν δύο κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν σχετικῶν μετὰ τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα ἐπιστημῶν καὶ μαθημάτων εἰς τὰ ἀνώτατα καὶ τὰ μέσα πνευματικὰ ἰδρύματα. Καὶ

Τρίτον, ὅπερ καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει εἰδικώτερον :

ἡ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἢ παιδευτικὴ κάρπωσις τῶν κλασσικῶν ἔργων τοῦ Λόγου καὶ τῆς Τέχνης, ἀξιοποίησις γινομένη εἴτε ἐντὸς τῶν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων εἴτε ἐκτὸς αὐτῶν, διὰ τοῦ προφορικοῦ καὶ τοῦ γραπτοῦ λόγου, ὡς εὐρύτατον λαομορφωτικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς.

Συνοψίζω : ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, διδασκαλία καὶ μορφωτικὴ ἀξιοποίησις τῶν Κλασσικῶν συγκροτοῦν τὴν κλασσικὴν παιδείαν.

Τὰ τρία αὐτὰ συστατικὰ τῆς κλασσικῆς παιδείας εἶναι ἀλληλένδετα καὶ δὲν ἢμποροῦν νὰ χωρισθοῦν ἀπ' ἀλλήλων· διότι οὔτε πανεπιστημιακὴ ἢ σχολικὴ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ χωρὶς ἐπιστημονικὴν ἀρχαιογνωστικὴν ἔρευναν, φιλολογικὴν ἢ ἀρχαιολογικὴν ἢ ἱστορικὴν, ἢ ὅποια τῆς ἐξασφαλίζει ὑπευθύνως τὸ περιεχόμενόν της, οὔτε μορφωτικὴ ἀξιοποίησις ἢμπορεῖ νὰ γίνῃ χωρὶς ξεκαθαρισμένον καὶ συνειδητὸν μορφωτικὸν ὕλικόν. Ἀλλὰ καὶ ἀντιστρόφως, δύσκολον εἶναι νὰ ἀναπτυχθῇ καὶ νὰ ζήσῃ ἀρχαιογνωστικὴ ἐπιστήμη, εἴτε ὡς ἔρευνα εἴτε ὡς διδασκαλία, μέσα εἰς ἀκατάλληλον ἢ ἀδιάφορον ἢ καὶ ἐχθρικὸν πνευματικὸν κλίμα, χωρὶς ζωντανὴν παράδοσιν καὶ θαλπωρὴν φιλικῆς ἀτμοσφαιρας πρὸς τὸν Κλασσικὸν κόσμον.

Ἐπομένως τὸ πρόβλημα τῆς κλασσικῆς παιδείας ἔχει μὲν τρεῖς ἐπὶ μέρους πλευράς, τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν διδακτικὴν καὶ τὴν λαομορφωτικὴν, ἀποτελεῖ ὅμως μίαν ἐνότητα, ἐνιαῖον πρόβλημα τῆς ἐθνικοπνευματικῆς ζωῆς καὶ ὡς τοιοῦτο πρέπει νὰ τὸ ἀντιμετωπίζωμεν εἴτε φίλοι τῆς κλασσικῆς παιδείας εἴμεθα εἴτε ἀρνηταί της.

Πρὸς τούτοις τὸ πρόβλημα αὐτὸ δὲν εἶναι μόνον Ἑλληνικόν, ἀλλὰ πανευρωπαϊκόν, σχεδὸν παγκόσμιον, διότι σχεδὸν παγκόσμιος εἶναι καὶ ἡ ἔκτασις τῶν κλασσικῶν σπουδῶν καὶ οἰκουμενικὴ εἶναι ἡ μορφωτικὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας. Διὰ τοὺς ἄλλους λαοὺς ἡ κλασσικὴ παιδεία εἶναι φύσεως ὑπερεθνικῆς μόνον· διότι αἱ κλασσικαί, δηλαδὴ αἱ ἑλληνορωμαϊκαί, ἀξίαι ἀποτελοῦν τὸ κοινὸν θεμέλιον τοῦ πολιτισμοῦ των καὶ ἓνα εἶδος ὑπερεθνικοῦ ἐνωτικοῦ γνωρίσματος τοῦ ἱστορικοῦ βίου των. Δι' ἡμᾶς ὅμως τοὺς νεωτέρους Ἑλληνας ἡ μόρφωσις διὰ τῶν Ἀρχαίων Κλασσικῶν, καὶ δὴ καὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν προγόνων μας, εἶναι τὸ συναμφοτέρον : καὶ ὑπερεθνικὴ καὶ ἐθνικὴ παιδεία. Ὑπερεθνικὴ μὲν, ἐφόσον ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν εἰς τὸν ἴδιον ἑλληνοκεντρικὸν ἢ ἑλληνογενῆ κύκλον πολιτισμοῦ, ἐθνικὴ δέ, διότι οἱ θεμελιωταί τοῦ πολιτισμοῦ αὐτοῦ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες εἶναι φυλετικοί μας πρόγονοι. Αὕτη δὲ ἡ ἰδιαιτέρα ἐθνικὴ μορφή τοῦ προβλήματος τῆς κλασσικῆς παιδείας εἰς τὸν τόπον μας ἐπιβάλλει καὶ ἀνάλογον διαφοροποίησιν τῆς λύσεώς του ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

**

Είναι εκτός ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ κλασικὴ παιδεία, ἡ ὁποία ἐπὶ αἰῶνες ἀπετέλεσε παιδευτικὴν παράδοσιν ὅλης σχεδὸν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς πολιτιστικῶς ἐξαρτηθεισῶν χωρῶν, σήμερον, μετὰ τὴν πρώτην μεταπολεμικὴν ἀναγέννησίν της ἐπὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ πεδίου, φυσικὸν ἄλλως τε ἐπακολούθημα τῆς ἐκ τοῦ πολέμου ἀδρανείας, διέρχεται κάποιαν κρίσιν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἀκριβέστερον, γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημά της γίνεται μία πάλη καὶ διαμάχη μεταξὺ φίλων καὶ ἀρνητῶν της.

Ὅχι μόνον κύκλοι ἐπιστημονικοὶ καὶ ἐκπαιδευτικοί, μεταρρυθμισταὶ καὶ μὴ συζητοῦν τὸ θέμα αὐτὸ σήμερον, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικοὶ κύκλοι ποικίλων ροπῶν, εἴτε γόνιμοι φορεῖς τοῦ ἀγνοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ ἐνωτικοῦ ἰδεώδους, εἴτε ἀρνηταί, νοσταλγοῦντες τὴν ἀναβίωσιν τῆς ἱστορικῶς ξεπερασμένης διαμάχης μεταξὺ Ἑλληνισμοῦ (τοῦ τότε λεγομένου Ἑθνισμοῦ) καὶ Χριστιανισμοῦ, εἴτε νεοκαλβινισταί, μαθητεύσαντες εἰς τὴν σχολὴν τοῦ γνωστοῦ Καρόλου Barth, πρὸ πάντων δὲ τὸ συζητοῦν πολιτειολόγοι, κοινωνιολόγοι καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, λαμβάνοντες ποικίλην στάσιν ἔναντι τοῦ προβλήματος, ἀνάλογον πρὸς τὴν κοσμοθεωρίαν των.

Οὕτω καὶ τῶν ἀρνητῶν αἱ ἀποχρώσεις εἶναι ποικίλαι: Ἄλλοι, οἱ ἀκρότεροι ἐκ τῶν ἀρνητῶν, στρέφονται κατὰ τῆς κλασικῆς ἀρχαιογνωσίας καὶ φιλολογίας ὡς ἐπιστήμης σχεδὸν περιττῆς καὶ ἀχρήστου, ἐστραμμένης μόνον πρὸς τὸ παρελθόν, ἐνῶ σφύζει ἐμπρὸς μας «σπαρταριστὸν» τὸ παρὸν μὲ τὰ ἀμείλικτα προβλήματα του. Αὐτοὶ ἀντιτάσσουν τὴν ζωντανὴν γνῶσιν τοῦ παρόντος, τὴν «Gegenwartskunde», τὴν παροντολογία, εἰς τὴν νεκρὰν καὶ ἀχρηστον, ὅπως λέγουν, κλασικὴν παρελθοντολογία.

Ἄλλοι ἀρνηταί τῆς κλασικῆς παιδείας περιορίζουν τὴν δυσμένειάν των μόνον εἰς τὴν σχολικὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν κλασικῶν σπουδῶν εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων, τὰς ὁποίας δὲν θεωροῦν ἀχρήστους. Κέρδος καὶ τοῦτο! Αὐτοὶ ἀποτελοῦν μωσαϊκὸν αἰτημάτων: Οἱ μὲν ζητοῦν περιορισμὸν τῶν κλασικῶν γυμνασίων καὶ ἀντικατάστασιν αὐτῶν ἢ διὰ σχολείων μέσης παιδείας ἄλλου τύπου (λ.χ. φυσικομαθηματικῶν γυμνασίων ἢ νεογλωσσικῶν γυμνασίων ἢ καλλιτεχνικῆς κατευθύνσεως γυμνασίων) ἢ διὰ μέσων ἐπαγγελματικῶν σχολείων. Οἱ ἕξ αὐτῶν ἀκρότεροι, οἱ ἀπόλυτοι, ζητοῦν τελείαν κατάργησιν τῶν γυμνασίων τοῦ γνωστοῦ ἀμιγοῦς τύπου. Ἄμιγοῦς δὲ τύπου γυμνάσια εἶναι τὰ ἔχοντα τὸ κέντρον τοῦ βάρους εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν κλασικῶν γλωσσῶν καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν. Ἄλλοι πάλιν θέλουν προαιρετικὴν τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀρχαίων Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν εἰς τὰ μέσα σχολεῖα ἢ προτείνουν τὴν ἀπὸ μεταφράσεων ἀνάγνωσιν τῶν Κλασικῶν ἀντὶ

τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀναγνώσεως εἰς τὴν κατωτέραν βαθμίδα τῶν μέσων σχολείων, ἢ περιορίζουν εἰς ὀλίγας ὥρας τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Κλασσικῶν πρωτοτύπων, συμπληρουμένην δι' ἀφθόνου χρήσεως μεταφράσεων.

Καὶ ἀπὸ ὠφελιμιστὰς καὶ φίλους τῆς πρακτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκτοξεύονται μύδροι ἀναθέματος κατὰ τῶν ἀνθρωπιστικῶν γραμμάτων, τὰ ὅποια, λέγουν, δημιουργοῦν κοινωνικὰ παρασιτικὰ στοιχεῖα καὶ προλεταρίους τοῦ πνεύματος.

**

Μία διαλεκτικὴ ἀντιμέτρησις μὲ μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ἀντικλασσικῶν αὐτῶν ῥοπῶν καὶ ἀποχρώσεων θὰ ὑπερέβαινε τὰ χρονικὰ ὄρια μιᾶς διαλέξεως. Ἄλλ' οὔτε εἶναι καὶ ἀπαραίτητος. Διότι εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν τὸ θέμα εἶναι ἓνα, διότι ἓνας εἶναι καὶ ὁ Ἄνθρωπος, περὶ τὸν ὅποιον δίδεται ἡ πνευματικὴ μάχη τῆς μορφώσεως.

Καὶ ὅλοι αὐτοί, φίλοι καὶ ἀρνηταί, παρὰ τὴν διαφοροποίησίν των εἰς τὰς λεπτομερείας, δύνανται νὰ καταταχθοῦν εἰς δύο γενικὰς κατηγορίας καὶ δύο τύπους ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι διακρίνονται ἀλλήλων ἀπὸ τὴν διάφορον ἐκάστου στάσιν ἔναντι τοῦ κόσμου καὶ διάφορον ἐκάστου δραστηριότητα ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἄπὸ τὸ ἓνα μέρος εἶναι οἱ λεγόμενοι « προοδευτικοί », οἱ φίλοι τῆς προόδου καὶ τῆς ἀλλαγῆς καὶ παντὸς ὅ,τι εἶναι νέον: νέα λογοτεχνία, νέα γλῶσσαι, νέα μουσικὴ, νέα ζωγραφικὴ καὶ τέχνη, νεώταται φυσικαὶ πρόοδοι, ἀτομικὴ καὶ πυρηνικὴ φυσικὴ, ὑλικὸς πολιτισμὸς τῆς μόδας, νέα τεχνικὴ.

Ἄπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπάρχουν οἱ τοῦ ἀντιθέτου τύπου ἀνθρώποι. Αὐτῶν γνώρισμα εἶναι ἡ ἀναπόλησις τοῦ γενομένου, τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ παρελθόντος, καὶ μὲ αὐτὰ ἐννοοῦν ἓνα Μότσαρτ, ἓνα Μιχαὴλ Ἄγγελον, τὸν Βεργίλιον, τὸν Ὅμηρον, τὸν Πλάτωνα, τὴν Κλασσικὴν Ἀρχαιότητα¹.

Φαίνεται, ὅτι καὶ οἱ δύο αὐτοὶ τύποι στάσεως ἔναντι τοῦ κόσμου στηρίζονται εἰς ἐμφύτους ἀνθρωπίνας καταβολάς, καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ βίωμα, ὅτι τὸ ἐκάστοτε παρὸν εἶναι ἓνα διαρκῶς μετατοπιζόμενον ὄριον μεταξὺ παρελθόντος καὶ μέλλοντος.

Μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν ἀνθρωπίνων τύπων ὑπάρχει συνεχῆς διαμάχη.

Οἱ βλέποντες πρὸς τὰ ὀπίσω ἀποδίδουν εἰς τοὺς « προοδευτικούς » τὴν εὐθύνην διὰ τὴν παροῦσαν ὑστερίαν, ἢ ὅποια μαστίζει ὅλον τὸν κόσμον. Καὶ οἱ « προοδευτικοὶ » πάλιν τοὺς ἀντιλέγουσιν: Σεῖς εἰσθε οἱ « αἰωνίως χθесινοί »,

1. Βλ. Fr. Dirlmeier, Die Stellung der Klassischen Philologie in der Gegenwart (ἐν τῷ ἔργῳ « Aus dem Bildungsgut der Antike »), Baserischer Schulverlag, München, 1956.

οἱ φυγάδες ἀπὸ τοῦ παρόντος πρὸς τὸ παρελθόν. Μόνον ὅμως τύποι νοσηροὶ ἀδυνατοῦν νὰ ἀνεχθοῦν τὸν πλήρη ρυθμὸν τῆς συγχρόνου ζωῆς.

Εἰς αὐτοὺς τοὺς « αἰωνίως χθесινούς », κατὰ τὸ λέγειν τῶν συγχρονισμένων, ἀνήκομεν καὶ ἡμεῖς οἱ φορεῖς τῆς κλασικῆς παιδείας, οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι καὶ οἱ ἄλλοι ὁμότεχνοί μας θεράποντες τῆς ἀρχαιογνωσίας. Κυρίως ὑπ' ὄψιν μας ἐκ τούτων ἔχομεν τοὺς συναδέλφους φιλόλογους. Καὶ μαζί των καὶ μὲ τὴν ἀδειάν των, ὡς φορεὺς τῆς ἀπολογητικῆς φωνῆς των, θὰ ἤθελα νὰ ἀρχίσω ἕνα διάλογον μὲ τοὺς ἀντιπάλους καὶ ἀρνητάς μας, ἀκριβῶς ἀπ' αὐτὸ τὸ βασικὸν ζήτημα τοῦ ἰδικοῦ μας Χθές καὶ τοῦ ἰδικοῦ των Σήμερον.

Ἐπιβάλλεται δὲ νὰ ἀρχίσῃ ἀπ' αὐτὸ τὸ σημεῖον ὁ διάλογος, διότι εἰδήσεις ἀπὸ ὅλον τὸν κόσμον λέγουν, ὅτι εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης κάποιον συναίσθημα κατωτερότητος καὶ μειονεξίας, ἀγνωστον ἐδῶ εἰς ἡμᾶς, ἤρχισε νὰ βαρύνῃ καὶ νὰ πιέζῃ τὴν ψυχὴν μερικῶν κλασσικῶν φιλόλογων γυμνασιακῶν καθηγητῶν τῆς Εὐρώπης ἀπέναντι τῶν ἄλλων εἰς τὰ γυμνάσια συναδέλφων των, ἰδίως τῶν διδασκόντων τὰ οὕτω λεγόμενα ἢ θεωρούμενα περισσότερον συγχρονισμένα μαθήματα, ὡς λ.χ. εἶναι τὰ φυσικά, τὰ μαθηματικά, αἱ νέαι γλῶσσαι, ἡ νέα τέχνη. Οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι εἶναι οἱ « Altphilologen » τῶν Γερμανῶν, οἱ παλαιοφιλόλογοι, οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸ παρελθόν, ἔνδοξον μὲν καὶ σπουδαῖον, ἀλλὰ πάντως παρελθόν. Δὲν εἶναι ἀνθρωποὶ τοῦ παρόντος, εἶναι ξεπερασμένοι· τοιοῦτόν τι τοὺς ψιθυρίζει ἡ ἐνδόμυχος μειονεξία των. Ὑπάρχει λοιπὸν ἴσως φόβος, μήπως εὐρεθοῦν καὶ μεταξὺ τῶν φιλόλογων ὀλιγόπιστοι καὶ ὀλιγόψυχοι, οἱ ὅποιοι νὰ συνθηκολογήσουν εἰς ἕνα παρόμοιον ὑποβιβασμὸν τῆς ἡγετικῆς ἀποστολῆς των εἰς τὴν ἐθνικὴν κοινωνίαν.

Συνίσταται δὲ ἡ ἡγετικὴ κοινωνικὴ ἀποστολὴ τῶν γυμνασιακῶν συναδέλφων εἰς τὸ ὅτι, ἂν καὶ ἀντιμετωπίζουν ὑλικὰς καὶ οἰκονομικὰς ἀντιξοότητας — ἄς μὴ τὸ κρύπτωμεν —, εἶναι οἱ κυρίως ὑπεύθυνοι πλάσται τῶν μελλόντων κοινωνικῶν ἡγετῶν διὰ τοῦ πολυτιμοτέρου μορφωτικοῦ ὑλικοῦ, ὅπερ ἐδημιούργησε ποτὲ τὸ Ἀνθρώπινον Πνεῦμα, ἀσκοῦν δὲ τὴν παιδαγωγικὴν αὐτὴν λειτουργίαν των εἰς κοινωνικὴν περιοχὴν πολὺ εὐρύτεραν τῆς τῶν πανεπιστημιακῶν φιλόλογων. Ἀπὸ τὴν ἐπιτυχίαν δὲ τοῦ ἀνθρωποπλαστικοῦ τούτου ἔργου τῶν συναδέλφων τῆς μέσης παιδείας κυρίως ἐξαρτᾶται καὶ ἡ τύχη τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Ἴδου δὲ διατί¹: Κάθε χρόνον ἀποφοιτοῦν ἀπὸ τὰ γυμνάσια χιλιάδες νέων. Ἀναλόγως τῶν ἐντυπώσεων, τὰς ὁποίας ἀποκομίζει ἕκαστος νέος ἀπὸ τὴν γυμνασιακὴν κλασσικὴν του μόρφωσιν καὶ ἰδίως τῶν δύο τελευταίων γυμνασιακῶν ἐτῶν, κανονίζει κατὰ κύριον λόγον καὶ τὴν στά-

1. Βλ. Wolfg. Schadewaldt, Gedanken zu Ziel und Gestaltung des Unterrichts in den alten Sprachen auf der Oberstufe d. Gymnasien (ἐν τῷ περιοδ. « Gymnasium », τόμ. 63, τευχ. 3 - 4, 1956).

σιν, πού θὰ τηρήσῃ εἰς τὸ μέλλον ἀπέναντι τοῦ προβλήματος τῆς κλασσικῆς παιδείας. Εἰς τὴν ψυχὴν κάθε νέου τελειοφοίτου γυμνασίου ὀρθοῦται συχνὰ τὸ ἀποφασιστικῆς σημασίας δίλημμα : Μοῦ ἀφῆκε μέσα μου ἴχνη βαθειᾶ ἢ γυμνασιακῆ κλασσικῆ παιδεία, καθώρισεν ἔν τινι μέτρῳ τὴν μετασχολικὴν πορείαν μου καὶ τοποθέτησέν μου εἰς τὴν ζωὴν, ἢ ἦτο μία ἄνωθεν ἐπιβεβλημένη ὑποχρέωσις πρὸς λήψιν τοῦ γυμνασιακοῦ πτυχίου μου, πού χρειάζεται διὰ τὰς περαιτέρω σπουδὰς; Αἱ ἀπαντήσεις εἰς αὐτὸ τὸ δίλημμα εἶναι οἷον εἰς τὸ κοινωνικὸν δημοψήφισμα, τὸ μέλλον νὰ κρίνῃ σημαντικῶς τὴν ἐπιβίωσιν τοῦ Κλασσικισμοῦ εἰς τὸν Κόσμον. Εἶχα καὶ ἐγὼ τὴν εὐτυχίαν νὰ ἀσκήσω ἐπὶ δεκαπενταετίαν καὶ πλέον τὸ ἔργον τοῦ γυμνασιακοῦ φιλολόγου καθηγητοῦ καὶ αἰσθάνομαι τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ζητήσω, πρῶτος ἐγώ, εὐθύνας ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου διὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ διδακτικοῦ καὶ ἀνθρωπιστικοῦ ἔργου μου.

Σκοπὸς τοῦ αὐτοελέγχου μας τούτου δὲν εἶναι νὰ ἀποσπάσῃ ἐν κατηγορηματικὸν « ναί » ἢ ἐν ἀπόλυτον « ὄχι » εἰς τὰ τεθέντα ἐρωτήματα, ἀλλὰ νὰ πείσῃ τοὺς ἀντιφρονοῦντας, ὅτι τὸν κριτικὸν διάλογον ἤρχισαμεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μας.

Πρὶν ὅμως προχωρήσω εἰς τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους, θὰ ἐπεθύμουν νὰ ὑπενθυμίσω καὶ ἐν ἄλλο πρᾶγμα εἰς τοὺς ὁμοτέχνους μας, τὸ ὁποῖον σταθεροποιεῖ πολὺ τὴν θέσιν μας εἰς τὰς μορφωτικὰς ἐπάλλξεις μας :

Ἐμεῖς οἱ κλασσικοὶ φιλόλογοι, ἡμεῖς οἱ « φιλόλογοι τοῦ χθὲς », εἴμεθα κατὰ τοῦτο προνομιούχοι ἀπὸ τοὺς ἄλλους φιλολόγους τῶν νέων ἐθνικῶν φιλολογιῶν, δηλαδὴ τοὺς εἰδικοὺς νεοελληνιστάς, τοὺς γαλλιστάς, τοὺς ἰταλιστάς, τοὺς γερμανιστάς κλπ., τοὺς « φιλολόγους τοῦ Σήμερον », ὅτι ἔχομεν μίαν διεθνή ἀλληλεγγύην καὶ ἀμοιβαιότητα, τὴν ὁποίαν δὲν ἔχουν οἱ ἄλλοι συμφιλόλογοι. Ἴδου δὲ διατί :

Διὰ τοὺς κλασσικοὺς φιλολόγους, ὡς ἐπιστήμονας, δὲν ὑπάρχουν ἐθνικὰ ἢ ἄλλου εἴδους παραπετάσματα, διότι τοιοῦτοι φιλόλογοι, ὁμότεχνοί μας, αἰωνίως χθεςινοὶ ὅπως ἡμεῖς, ὑπάρχουν ἐξ ἴσου καὶ ἐδῶ καὶ εἰς τὸ Παρίσι, εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ εἰς τὴν Μόσχαν, εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Πράγαν, εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ τὴν Σόφιαν, εἰς τὴν Ρώμην καὶ τὰ Σκόπια, ὅπου καὶ ἐκδίδεται μάλιστα καὶ τὸ περιοδικὸν « Ζωντανὴ Ἀρχαιότης », εἰς τὴν Αἴγυπτον, τὰς Ἰνδίας, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Ἀμερικὴν, τὴν Ἰαπωνίαν. Φυσικὰ περισσότεροί εἶναι εἰς τὴν Εὐρώπην. Ὅλοι αὐτοὶ εἶναι ἐρευνῆται τοῦ ἰδίου κόσμου, τοῦ Κόσμου τῶν Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, καὶ εἶναι, ἐξ ἴσου ὅλοι, συνειδητοὶ πιστοί, ὑποφῆται καὶ χρησμοφοδοὶ τῶν Ἰδεῶν καὶ τῶν Ἀξιῶν του. Δὲν ἔχει σημασίαν τὸ ὅτι καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὑπὸ τὴν κοσμοθεωρητικὴν τῶν ἀπόχρωσιν, γίνεται κάποια πολιτικὴ ἐκμετάλλευσις ἢ σκόπιμος ἐρμηνεία τῶν ἀρχαίων γεγονότων.

Οὕτω λ.χ. οἱ Βαλκάνιοι γείτονές μας φιλόλογοι, ἀφορμώμενοι ἐκ τοῦ

ὅτι ἡ Ἑλλάς γεωγραφικῶς ἀνήκει εἰς τὴν Βαλκανικὴν Χερσόνησον, ὁμιλοῦν περὶ τοῦ μεγάλου βαλκανικοῦ ποιητοῦ Σοφοκλέους¹. Καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς Ἰδέας τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Δημοκρατίας ἀπὸ τοὺς Δυτικούς, ἡ ὁποία Ἰδέα τῆς Ἐλευθερίας συμπτύσσεται μὲν ὑπ' αὐτῶν προκειμένου περὶ Κύπρου, διαπτύσσεται δὲ προκειμένου περὶ ὀλοκληρωτισμοῦ, ἔγραψα τὰ δέοντα εἰς τὰ τελευταῖα δύο ἄρθρα μου εἰς τὴν «Καθημερινήν»², ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Λατινικοῦ Συνεδρίου τῆς Ανίγνον.

Σημασίαν διὰ τὴν παροῦσαν ἐξέτασιν ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ἐρευνητικὰς καὶ ἐρμηνευτικὰς προσπαθείας ὑπάρχει ἓνα κοινὸν σημεῖον καὶ γνώρισμα: ὅτι ὅλαι ἀποτελοῦν στροφὴν πρὸς τὸ παρελθόν. Μὲ μίαν βασικὴν διευκρίνησιν ὁμως: ὅτι ἡ στροφή αὕτη πρὸς τὸ παρελθόν δὲν γίνεται χάριν τοῦ παρελθόντος, ἀλλὰ διὰ νὰ ἀντληθοῦν νέαι δυνάμεις διὰ νέας κατακτήσεις καὶ νέαν σύγχρονον πρόοδον εἰς ὅλα τὰ πεδία τῆς ζωῆς.

Ἄς ἴδωμεν τώρα τίνος εἴδους δυνάμεις εἶναι αὐταί. Ἡ ἐποχὴ μας ἐπιδιώκει ἀπλήστως τὴν πρόοδον εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν τεχνικὴν. Τίνα σκοπὸν ὁμως ἔχει αὕτη ἡ πρόοδος; Ποῖον εἶναι τὸ τέλος τῆς; Νὰ κάμῃ ἀσφαλῶς τὸν ἄνθρωπον εὐτυχέστερον, νὰ τοῦ ἐξασφαλίσῃ τὸ «ζῆν» καὶ τὸ «εὖ ζῆν», τὴν ὑλικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν εὐημερίαν του. Γίνεται ὁμως ὁ Ἄνθρωπος εὐτυχέστερος μόνον μὲ τὰς κατακτήσεις τῆς Τεχνικῆς ἢ κτίζει ἐπὶ τῆς ἄμμου, ἐφόσον ὁ ἴδιος ὁ Ἄνθρωπος διὰ τῆς Ὑπερτεχνικῆς μαζὶ μὲ τὰ μέσα τῆς εὐημερίας του κατασκευάζει καὶ τὰ μέσα τῆς ἐξοντώσεώς του; Διὰ ποῖον θὰ ἐξασφαλισθῇ ἡ εὐδαιμονία, ὅταν δὲν θὰ ὑπάρχουν πλέον ἄνθρωποι νὰ τὴν χαροῦν, ἐφόσον θὰ ἔχουν ἤδη ἐξοντωθῇ;

Αἱ συνέπειαι τῆς διαπιστώσεως ταύτης λέγουν, ὅτι ὁ Ἄνθρωπος εὐρίσκειται ὄχι πλέον ἐνώπιον μιᾶς μόνον σειρᾶς προβλημάτων φυσικῶν-τεχνικῶν, διὰ τὴν λύσιν τῶν ὁποίων καὶ μόνον ὀφείλει νὰ ἐκπαιδεύεται, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον μιᾶς δευτέρας σειρᾶς προβλημάτων, τῶν ἠθικοαισθητικῶν, ἧτις δὲν εἶναι καθόλου εὐκολωτέρα τῆς πρώτης. Τὰ προβλήματα τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ὁραίου, τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀγάπης καὶ παιδείας ἔχουν τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὰ προβλήματα τῆς κατακτιήσεως καὶ ἐκμεταλλεύσεως τῆς φύσεως.

Τὸ περίεργον δὲ εἶναι, ὅτι εἰς τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς δευτέρας σειρᾶς, τῶν ἠθικοαισθητικῶν, ὁ Ἄνθρωπος ὑπῆρξεν ὀλιγώτερον εὐτυχῆς καὶ ἀποτελεσματικὸς διὰ μέσου τῶν αἰώνων.

Ὁ Δημόκριτος λ.χ. συνέλαβε τὸ πρόβλημα τῶν ἀτόμων τὸν 5ον π.Χ.

1. Βλ. F. Dirlmeier, ἔ.ἀν., σ. 9-10.

2. «Καθημερινή» τῆς 24 καὶ 26 Ὀκτωβρίου 1956, ὑπὸ τὸν τίτλον: «Ἡ Λατινικὴ ὡς διεθνὲς μέσον ἐπικοινωνίας». Ὡσαύτως καὶ ἐν τῷ περ. «Ἀθηνᾶ», τόμ. Ξ', Ἀθῆναι, 1956, σελ. 278-286.

αἰῶνα. Σήμερον τὸ πρόβλημα ἐλύθη. Ὁ Πλάτων τὸν 4ον αἰῶνα ἔθηκε τὸ πρόβλημα, πῶς εἶναι δυνατόν οἱ ἄνθρωποι νὰ ζήσουν μαζί καλύτερα, καὶ αὐτὸ τὸ πρόβλημα παραμένει ἄλυτον μέχρι σήμερον, ὅπως καὶ πρὸ 23 αἰώνων.

Εἰς τὴν πρόοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς τεχνικῆς αἱ φάσεις ἢ αἱ βαθμίδες, ποὺ ὑπερβαίνονται, βυθίζονται εἰς τὴν ἀφάνειαν ἅπαξ διὰ παντός. Ἔχουν ἀπλῶς ἐνδιαφέρον ἱστορικῆς περιεργείας. Δὲν νοεῖται πλέον ἐπιστροφή εἰς τὸ ἀστρονομικὸν κοσμοεἶδωλον τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ διὰ τὸ πρὸ τεσσαρακονταετίας αὐτοκίνητον γελῶμεν, ὅπως αἰσθανόμεθα οἶκτον πρὸς τὰ ἔρειπια καὶ τὴν τεχνικὴν τῶν παλαιῶν κτισμάτων, τὰ ὅποια καλύπτει καὶ σαρώνει ἢ ἐπ' αὐτῶν ἀνεγειρομένη σύγχρονος πολυκατοικία.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὰ πράγματα εἰς τὰ ἠθικὰ καὶ αἰσθητικὰ προβλήματα. Ἡ ὑπαρξίς των εἶναι διαρκῆς, συνεχῆς, ἢ σημερινὴ ἔρευνά των ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴν των, ἀπὸ τὴν πρώτην - πρώτην φάσιν. Πρέπει ὁ ἐρευνητὴς νὰ λογαριασθῇ μὲ ἕνα - ἕνα ἀπὸ τοὺς προδρόμους του, νὰ ἀπλώσῃ τὸν διάλογόν του πρὸς τὰ ὀπίσω εἰς τοὺς αἰῶνας, αἱ δὲ δυνατότητες λύσεως τῶν προβλημάτων αὐτῶν εἶναι ἀπεριόριστοι. Ὅταν ὅμως μία σημαντικὴ θέσις προβλημάτων ἢ μία σπουδαία πρᾶξις ἢ ἕνα μεγάλο ἐπίτευγμα τοῦ παρελθόντος δὲν ἔχη ὑπερβληθῇ καὶ δὲν « ἐξώφλησε », αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ζῆ ἀκόμη, δὲν ἐπαλαιώθη, δὲν ἰσχύει δι' αὐτὸ ἡ ἔννοια τοῦ ξεπερασμένου παρελθόντος. Παρεμερίσθη ἢ ἀπέθανεν ὁ « Ὅμηρος » ; Κατώρθωσαν νὰ ἐκθρονίσουν τὴν Ὀμηρικὴν Ἰλιάδα ἢ Αἰνειάς τοῦ Βεργιλίου ἢ τὰ ἐπικά ἔργα τοῦ Thomas Mann καὶ τοῦ Gerhart Hauptmann ; Καὶ μόνον ὁ Ὅμηρος ζῆ ; Ὅλα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς ποιήσεως κεῖνται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἀποτελοῦν τὰς πρώτας πηγὰς τῆς παγκοσμίου ἐμπνεύσεως καὶ ποιήσεως. Δὲν εἶναι δὲ ὀλιγώτεροι αἱ ἐκδόσεις τοῦ Ὀμήρου καὶ τῶν ἄλλων Μεγάλων Κλασσικῶν, αἱ μεταπολεμικαί, ἀπὸ τὰς ἐκδόσεις οἰουδήποτε ἄλλου νεωτέρου μεγάλου δημιουργοῦ.

Αὐτὰ λέγομεν ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι τῆς Χθῆς εἰς τοὺς ἄνθρώπους τοῦ Σήμερον. Καὶ ἕνα ἄλλο ἀκόμη : Ὅτι εἰς τὴν αἰωνίαν ὑπόθεσιν τοῦ ἄνθρωπου καὶ τῆς μορφώσεως δὲν ὑπάρχει χθῆς καὶ σήμερον. Χθῆς καὶ σήμερον ὑπάρχει μόνον εἰς τὴν γένεσιν καὶ εἰς τὴν ἐφήμερον καὶ ρευστὴν ἱστορικότητα. Εἰς τὴν ὑπεριστορικότητα ὅμως ὑπάρχει ἡ σταθερότης καὶ ἡ διάρκεια τῆς αἰωνίας κλασσικῆς οὐσίας. Αὐτῆς τῆς οὐσίας τοῦ Κλασσικοῦ καὶ τοῦ αἰωνίως ἄνθρωπίνου εἴμεθα θεράποντες ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀδέξιοι ἴσως ναί, ξεπερασμένοι ὅμως καὶ ἄχρηστοι ὄχι ! Ποτέ !

* * *

Χρειάζεται δὲ ἔδῳ πάλιν καὶ τις διάλογος μὲ τὸν ἑαυτὸν μας. Ὅλιγος αὐτοέλεγχος. Εἶπα : « ἴσως ἀδέξιοι » διότι ἐνίοτε εἴμεθα καὶ ὀλίγον — ἄς μοῦ ἐπιτραπῇ ὁ ὄρος — « μονοκόμματοι » ἡμεῖς οἱ φιλόλογοι, ἀκαμπτοι.

Αὐτὴ ἡ ἀκαμψία μας εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἐπαγγελματικῆς αὐταρκειᾶς καὶ αὐτοπεποιθήσεως τῶν παλαιοτέρων γενεῶν τῶν φιλολόγων, ἐλέγετο: « Τὸ ὑψηλὸν φρόνημα » τῆς κλασικῆς φιλολογίας! Καὶ ἔν τινι μέτρῳ δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητον τὸ φρόνημα τοῦτο τῆς ἐπιστήμης ἐνὸς Ἀριστάρχου, ἐνὸς Scaliger, ἐνὸς Madwig, ἐνὸς Κ. Κόντου, ἐνὸς Γ. Χατζιδάκι!

Αὐτὸ ὅμως τὸ ὑψηλόν, τὸ φοβερόν καὶ τρομερόν φρόνημα τῶν σοφῶν Ὀλυμπίων ὁμοτέχνων τοῦ παρελθόντος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐγεννήθη ἡ ὑγιῆς παράδοσις τῆς αὐστηρᾶς κριτικῆς καὶ τοῦ ἐλέγχου τῶν ὁμοτέχνων, ἀλλὰ καὶ ἡ τακτικὴ τῆς ἐριστικῆς καὶ ἐνίοτε λιβελλογραφίας, αὐτὸ τὸ ὑψηλὸν φρόνημα δὲν μᾶς ἀφῆκε νὰ κάμωμεν μερικὰς ἀπαραιτήτους προσγειώσεις καὶ — ἅς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ εἶπω — καὶ μερικούς, ἐλαχίστους συγχρονισμούς.

Λόγου χάριν: οἱ σεβαστοὶ παλαιότεροι ὁμότεχοί μας, μόλις καὶ μετὰ βίας κατεδέχοντο νὰ ἀκούσουν περὶ νέας λογοτεχνίας καὶ νέων φιλολογιῶν καὶ νὰ ἀναγνωρίσουν τοὺς ἐργάτας τῶν ὡς ἰσοστασίους συναδέλφους. Τοὺς ἔβλεπον, κακῶς, ὡς τρόπον τινὰ « νεοπλούτους » τῆς τέχνης τῶν!

Ἐπειτα: εἰς τὸ θέμα τῶν μεταφράσεων ὑπῆρξαμεν ἐπὶ μακρόν ἀτεγκτοὶ. Βεβαίως ἀτεγκτοὶ καὶ ὀρθῶς ἀτεγκτοὶ προκειμένου περὶ τῆς χρησιμοποίησεως μεταφράσεων διὰ διδακτικούς σκοποὺς καὶ εἰς ἀντικατάστασιν τῆς ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου διδασκαλίας. Ἄς ἀναλάβωμεν δὲ ἐδῶ τὸν διάλογον μὲ τοὺς φίλους τῶν μεταφράσεων πρὸς διδακτικούς σκοπούς.

Ὅλοι οἱ φιλόλογοι τοῦ Κόσμου καὶ οἱ ἰδικοὶ μας, καὶ ἡμεῖς, ἐτονίσσαμεν καὶ ἐγράψαμεν καί, νομίζω, ἀπεδείξαμεν, ὅτι τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ πρωτοτύπου ἀνάγνωσιν, ὅσονδῆποτε βραδυποροῦσα καὶ ἂν εἶναι¹, ὅσον καὶ ἂν ἀκριβοπληρῶνεται καὶ μὲ χρόνον πολὺν καὶ μὲ κόπους καὶ μὲ γραμματικὴν καὶ συντακτικὴν καὶ μὲ προγυμνάσεις καὶ μὲ ἀπορρίψεις καὶ μὲ μετεξεταστέους, τινὲς ἐκ τῶν ὁποίων καὶ μᾶς κακολογοῦν τούτου ἐνεκα διὰ βίου, τίποτε δὲν ἔμπορεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν καλήν, τὴν lege artis γινομένην διδασκαλίαν τῶν πρωτοτύπων. Διότι αὐτὴ εἶναι τὸ προζύμι, ποὺ καλλιεργεῖ καὶ ζωογονεῖ τὸ φύραμα τῆς ἀληθινῆς κλασικῆς παιδείας, αὐτὴ εἶναι τὸ ἀλάτι καὶ ἡ ζωὴ τῆς λεγομένης ἀνθρωπιστικῆς μορφώσεως. Οἱ ἀρνηταὶ τῆς ἀνθρωποπλαστικῆς δυνάμεως τῆς κλασικῆς παιδείας μᾶς διαψεύδουν ἐδῶ καὶ μᾶς ζητοῦν εὐθύνας, διατί, ἐνῶ ἐπὶ 2000 χρόνια τώρα διαβάζονται τὰ ἀνθρωπιστικὰ κείμενα, ὅμως ὁ Ἄνθρωπος, λέγουν, δὲν ἔγινεν ἀκόμη Ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη μὲν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Πλάτωνα εἰς τὴν μίαν τσέπην, εἰς τὴν ἄλλην δὲ τσέπην τὸ φονικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν συνανθρώπων του.

Ἄλλὰ τὰς ἰδίας ἐνστάσεις ἔμπορεῖ νὰ ἀπευθύνη κανεὶς πρὸς ὅλας τὰς

1. Αὐτὴ ἡ βραδυπορία ἔχει βεβαίως καὶ τὰ ὄριά της. Διότι μὲ 5 ἢ 10 μόνον σελίδας ἀπὸ ὀλίγους συγγραφεῖς δὲν πρέπει νὰ μένωμεν ἱκανοποιημένοι.

παιδαγωγούσας δυνάμεις τοῦ Κόσμου, πρὸς ὅλας τὰς θρησκείας, καὶ πρῶ-
 τιστα τὸν Χριστιανισμόν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς Μεγάλους πολιτικούς ταγοὺς
 καὶ πνευματικούς ἡγέτας, τοὺς λογοτέχνας, τοὺς καλλιτέχνας καὶ δημοσιογρά-
 φους ὄλων τῶν ἐποχῶν, καὶ πρὸς ὅλους τοὺς συγγραφεῖς συγγραμμάτων
 'Ἠθικῆς' καὶ νὰ καθίσωμεν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει εἰς τὸ ἐδώλιον τοῦ κατη-
 γορουμένου καὶ τοὺς σοφοὺς μακαρίτας, τὸν Ἀνδροῦτσον καὶ τὸν Βορέαν
 καὶ τοὺς συγχρόνους μας γνωστούς συγγραφεῖς 'Ἠθικῆς, ὡς ἀποτυχόντας εἰς
 τὸ ἔργον τῆς ἠθικοποιήσεως τῆς κοινωνίας διὰ τῶν ἠθικῶν συγγραμμά-
 των των.

Εἰς αὐτὰ τὰ κάπως βιαστικά ἐρωτήματα ἔχω, νομίζω, δώσει πειστικὰς
 ἀπαντήσεις καὶ μετὴν προφορικὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου
 καὶ μετὰ σειρὰν δημοσιευμάτων μου¹, εἰς τὰ ὁποῖα ἐξετάζεται ἡ σχέσις πολι-
 τικῆς καὶ ἠθικῆς, Δυνάμεως καὶ Πνεύματος, πραγματικότητος καὶ Ἰδέας,
 Βίου καὶ Λόγου. Τὸ θέμα εἶναι πολὺ βαθύτερον καὶ εὐρύτερον καὶ ἀφορᾷ
 εἰς τὴν θέσιν τῆς ὅλης ἐπιστήμης κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Σήμερον
 ἔχωρῖσθη — καὶ ἔχωρῖσθη κακῶς! — ἡ γνῶσις ἀπὸ τὴν πρᾶξιν καὶ ὁ Λόγος
 ἀπὸ τὸν Βίον. Ἡ γνωστικὴ ἐνέργεια τῶν Ἀρχαίων περιελάμβανε γνῶναι,
 πράττειν, μεταφυσικὴν, ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν εἰς μίαν ἐνότητα. Πρόχειρα
 παραδείγματα ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ἀργότερα ὁμοῦς ἀπὸ αὐτοὺς
 ἐτέθη εἰς κίνησιν μόνον ἡ « *intelligentia* », ἡ ἐρευνητικὴ τῆς φύσεως νόη-
 σις, ἡ δὲ ἐπιστήμη ἔχει μεταβληθῆ σήμερον εἰς δύναμιν διττῆς ταυτοχρόνως
 δραστηριότητος: καὶ καλῆς καὶ κακῆς, καὶ προόδου καὶ ἀφανισμοῦ καὶ ἐξον-
 τώσεως τοῦ δημιουργοῦ τῆς Ἀνθρώπου.

Ἄτυχῶς εἰς τὸν χωρισμὸν Λόγου καὶ Βίου παρεσύρθη μαζί μετὴν
 ὑπόλοιπον ἐπιστήμην καὶ ἡ κλασικὴ φιλολογία μας. Καὶ αὕτη ἔκαμε τὸν
 χωρισμὸν τῆς νοήσεως ἀπὸ τὰς ἄλλας ψυχικὰς δυνάμεις. Ἐπεδίωξεν ἀποκλει-
 στικῶς συσσώρευσιν γνώσεων καὶ φαίνεται νὰ ἔχασε τὸν γενικὸν ἀνθρώπινον
 σκοπὸν τῆς ἀπὸ τὰ μάτια τῆς, ὥστε νὰ ἰσχύουν ἐν τινι μέτρῳ καὶ δι' αὐτὴν
 τὰ ἅγια λόγια τοῦ Κυρίου πρὸς τὴν Μάρθαν: « μεριμνᾶς καὶ τυρβάζῃ περὶ
 πολλά, ἐνὸς δὲ ἔστι χρεία »!

Εἰς τὸν εὐρύτερον τοῦτον διάλογον, μᾶς ἠνάγκασε τὸ βασικὸν πρόβλημα
 τῆς ἀποκλειστικῆς καὶ κατ' ἀρχὴν χρησιμοποιήσεως τῶν πρωτοτύπων κειμέ-
 νων διὰ τοὺς διδακτικούς καὶ παιδαγωγικούς σκοπούς, εἴτε τῆς μέσης εἴτε
 τῆς ἀνωτάτης κλασικῆς παιδείας.

Τὸ πολὺ ὁμοῦς Κοινόν, τὰ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα ἔχουν τὴν
 δικαίαν ἀξίωσιν νὰ χαροῦν καὶ νὰ ἀπολαύσουν τοὺς Κλασσικούς μας εἰς καλὰς
 διγλώσσους ἐκδόσεις, δηλαδὴ μετὰ κείμενον ἀρχαῖον καὶ νέον, ἢ καὶ ἔστω καὶ
 μετὰ μόνον τὸ νέον κείμενον τῆς μεταφράσεως, εἴτε εἰς τὴν καθαρεύουσαν διὰ

1. Βλέπε ταῦτα ἐν τέλει τοῦ παρόντος.

τὰ περὶ αὐτῶν εἴτε εἰς τὴν δημοτικὴν διὰ τὰ ποιητικὰ κλασσικὰ κείμενα. Διότι καὶ ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτικὴ εἶναι καὶ αἱ δύο ἔθνικαὶ γλῶσσαι, εἶναι καὶ αἱ δύο ζωνταναί ! Γλωσσικὸς πλοῦτος εἶναι καὶ αἱ δύο ! Δὲν εἶναι λοιπὸν οὔτε δυνατὸν οὔτε ἀπαραίτητον νὰ μάθῃ ὅλος ὁ Κόσμος τῶν Νέων Ἑλλήνων Ἄρχαϊα Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, ἐνῶ πρέπει νὰ μάθῃ σωστὰ καὶ τὴν καθαρεύουσαν καὶ τὴν γραφομένην γλῶσσαν τοῦ λαοῦ. Θὰ γνωρίσῃ τὰ κλασσικὰ κείμενα τὸ εὐρὺ Κοινὸν χωρὶς τὴν πηγαίαν μορφήν των, μόνον ὡς περιεχόμενα, ἀπὸ τὴν μετάφρασιν.

* * *

Εἶναι ἀνάγκη νὰ συνεχίσωμεν εἰς δύο - τρία ἀκόμη βασικὰ σημεῖα τὸν διάλογον μὲ τοὺς ἀντιθέτους καὶ φυσικά, ὅπου χρειασθῆ, καὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν μας.

Προτείνουν μερικοὶ ἐκ τῶν ἀκροτέρων νὰ προορίζεται ἡ διδασκαλία τῶν κλασσικῶν γλωσσῶν καὶ τῶν πρωτοτύπων κειμένων μόνον διὰ τοὺς μέλλοντας φιλολόγους καὶ ἀρχαιολόγους καὶ ἔτσι ἢ νὰ ἐντοπισθῆ μόνον εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς τῶν Πανεπιστημίων ἢ τὸ πολὺ - πολὺ καὶ εἰς τὰς δύο τελευταίας τάξεις τῶν γυμνασίων. Διὰ τοὺς ἄλλους ἢ διδασκαλία τῶν Κλασσικῶν, λέγουν, ἢμπορεῖ νὰ γίνεταί ἀπὸ τὰς μεταφράσεις¹.

Καὶ τῶν δύο αὐτῶν προτάσεων ἀφρητηρία εἶναι μία ἐπαγγελματικὴ ἀντίληψις τῆς μορφώσεως γενικῶς καὶ εἰδικώτερον τῆς κλασσικῆς μορφώσεως.

Ἡ γνησίᾳ κλασσικῆ μορφώσεως (δηλαδὴ ἡ στηριζομένη εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν πρωτοτύπων) δὲν εἶναι ἐπαγγελματικὴ μορφώσεως, εἶναι γενικὴ μορφώσεως, καὶ δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας φιλολόγους, ὅπως δὲν προορίζεται μόνον διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας μουσικοὺς ἢ μουσικὴ παιδεία, οὔτε ἢ ἰθρησκευτικὴ παιδεία μόνον διὰ τοὺς θεολόγους. Ἄν δὲ ἡ γνησίᾳ κλασσικὴ παιδεία ἐκβληθῆ ἀπὸ τὰ μέσα σχολεῖα καὶ ἐντοπισθῆ μόνον εἰς τὰ Πανεπιστήμια, αὐτὸ θὰ σημάνη ὄχι ἀπλῶς τὸν περιορισμὸν τῆς ὡς γενικῆς μορφώσεως, ἀλλὰ καὶ τὸν διωγμὸν τῆς ὡς ἐπιστήμης, θὰ σημάνη τὸν ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἀφανισμὸν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης. Εἶναι ἀνθρώπινως ἀδύνατον νὰ διδαχθοῦν ἐντὸς τετραετίας οἱ φιλόλογοι καὶ ἀρχαιολόγοι φοιτηταὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ Λατινικὰ, νὰ τὰ μάθουν καλὰ καὶ νὰ γίνουν καὶ ἐπιστήμονες· ἀλλ' εἶναι ζήτημα, ἂν θὰ εὑρεθοῦν καὶ νέοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τὰ ὠχρὰ ἀπεικίσματα τῶν μεταφράσεων τῶν κειμένων, πού θὰ γνωρίσουν, ἂν θὰ τὰ γνωρίσουν, εἰς τὰ μέσα σχολεῖα θὰ θελήσουν νὰ τραποῦν ἔπειτα εἰς τὰς Φιλοσοφικὰς Σχολὰς, διὰ νὰ ξαναδιαβάσουν τὰ ἴδια κείμενα εἰς τὸ πρωτότυπον. Μόνον μέσα εἰς τὸ εὐρὺ ὑπόστρωμα

1. Τὸ πρόβλημα : « Ἐχομεν καλὰς μεταφράσεις ; » ἀφίνομεν ἐν τῷ παρόντι ἀνεξέταστον.